

УДК: 35.088.6

Яровой Тихон Сергійович,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 490 95 00,
e-mail: tikhon_9563963@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7266-3829

Яровой Тихон Сергеевич,

кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры публичного администрирования,
Межрегиональная Академия управления персоналом,
03039, г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: (044) 490 95 00,
e-mail: tikhon_9563963@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7266-3829

Yarovy Tikhon Sergeyevich,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel.: (044) 490 95 00, e-mail: tikhon_9563963@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7266-3829

DOI <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i11.39>

ЦІЛІ ТА ФУНКЦІЇ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПРОГНОЗ

Анотація. Досліджено цілі та функції лобістської діяльності. Опрацьовано ідеї вітчизняних та зарубіжних вчених, запропоновано власні підходи до визначення цілей та функцій лобістської діяльності крізь призму державного управління. В якості підсумку запропоновано узагальнене бачення цілей та функцій лобістської діяльності як взаємозалежних елементів системи лобізму, надано прогноз подальшої еволюції цілей та функцій вітчизняного лобізму.

Аналіз функцій лобіювання дав змогу помітити тенденції у зміщенні цілей цієї діяльності. Якщо наведені цілі цілком охоплювалися такими функціями, як функція посередництва між громадянами і державою, інформаційна функція та функція організації плюралізму суспільних інтересів, то в процесі формування в розвинених країнах громадянського суспільства та розвитку телекомунікаційних технологій дедалі більшої ваги набувають функція посилення самоорганізації громадянського суспільства і функція компромісу.

Не лишиться осторонь такого процесу і український лобізм. Вже сьогодні політикам найвищого рівня, лідерам фінансово-промислових груп доводиться діяти, коригувати свої цілі (хай навіть поки що — декларовані) з урахуванням реакції громадськості. Надалі ця тенденція лише посилюватиметься. Аналіз наукових досліджень та політичних подій сьогодення дає всі підстави вважати, що за час, поки в Україні сформується належне регуляторне законодавство, цілі та функції вітчизняного лобізму суттєво змістяться в бік компромісу з громадськістю.

Відмічено, що, незважаючи на існування основного напряму дії, у лобізму може бути кілька розгалужених цілей. Спрямовуючись на поставлені цілі, лобізм може виявити себе в різних сферах політичної системи суспільства, поєднуючи тісно переплетені інтереси різних суб'єктів процесу лобіювання, або навіть — протиставляючи їх.

Ключові слова: державне управління, лобіювання, цілі лобізму, функції лобізму.

ЦЕЛИ И ФУНКЦИИ ЛОББИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ: РЕАЛИИ И ЭВОЛЮЦИОННЫЙ ПРОГНОЗ

Аннотация. Исследованы цели и функции лоббистской деятельности. Обработаны идеи отечественных и зарубежных ученых, предложены собственные подходы к определению целей и функций лоббистской деятельности через призму государственного управления. В качестве итога предложено обобщенное видение целей и функций лоббистской деятельности, как взаимосвязанных элементов системы лоббизма, предоставлен прогноз дальнейшей эволюции целей и функций отечественного лоббизма.

Анализ функций лоббирования позволил заметить тенденции в смещении целей этой деятельности. Если приведенные цели вполне охватывались такими функциями, как функция посредничества между гражданами и государством, информационная функция и функция организации плюрализма общественных интересов, то в процессе формирования в развитых странах гражданского общества и развития телекоммуникационных технологий все большее значение приобретают функция усиления самоорганизации гражданского общества и функция компромисса.

Не останется в стороне такого процесса и украинский лоббизм. Уже сегодня политикам высшего уровня, лидерам финансово-промышленных групп приходится действовать, корректировать свои цели (пусть даже пока — декларируемые) с учетом реакции общественности. В дальнейшем эта тенденция будет только усиливаться. Анализ научных исследований и политических событий современности дает все основания считать, что за время, пока в Украине сформируется должное регуляторное законодательство, цели и функции отечественного лоббизма существенно сместятся в сторону компромисса с общественностью.

Отмечено, что, несмотря на существование основного направления действия, у лоббизма может быть несколько разветвленных целей. Устремляясь

на поставленные цели, лоббизм может проявить себя в различных сферах политической системы общества, сочетая тесно переплетенные интересы различных субъектов процесса лоббирования, или даже — противопоставляя их.

Ключевые слова: государственное управление, лоббирование, цели лоббизма, функции лоббизма.

OBJECTIVES AND FUNCTIONS OF LOBISTRY ACTIVITY IN UKRAINE: REALITIES TODAY AND EVOLUTIONARY FORECAST

Abstract. The article is devoted to the research of goals and functions of lobbying activity. The author has processed the ideas of domestic and foreign scientists, proposed his own approaches to the definition of goals and functions of lobbying activities through the prism of public administration. As a result, a generalized vision of the goals and functions of lobbying activities as interrelated elements of the lobbying system was proposed, and a forecast for further evolution of the goals and functions of domestic lobbying was provided.

The analysis of lobbying functions allowed us to notice the tendencies in shifting the goals of this activity. If the objectives were fully covered by functions such as mediation between citizens and the state, the information function and the function of organizing plurality of public interests, then the role of strengthening the self-organization of civil society and the function of compromise become increasingly important in the process of formation in the developed countries of civil society and the development of telecommunication technologies.

Ukrainian lobbying will not be left to the side of this process. Already, politicians of the highest level, leaders of financial and industrial groups have to act, adjust their goals (even if they are — declared), taking into account the reaction of the public. In the future, this trend will only increase. The analysis of current research and political events provides all grounds for believing that, while proper regulatory legislation is being formed in Ukraine, the goals and functions of domestic lobbying will essentially shift towards a compromise with the public.

It is noted that in spite of the existence of a basic direction of action, lobbying may have several ramified goals. Guided by the goals set, lobbying can manifest itself in various spheres of the political system of society, combining the closely intertwined interests of various actors in the lobbying process, or even — contrasting them.

Keywords: public administration, lobbying, lobbying goals, lobbying functions.

Постановка проблеми. Однією з ознак зрілості демократичного, правового, соціального суспільства, що базується на ринкових засадах, є наявність розвиненого інституту лобі-

зму, як складової політико-управлінського процесу, що дає змогу реалізовувати на практиці механізм взаємодії цього суспільства з органами державної влади. Лобізм — це

насамперед вплив окремих осіб чи груп осіб на владу, на процеси розроблення і прийняття важливих політичних рішень, і найчастіше він є індикатором процесів, які відбуваються у суспільстві.

Рушійною основою лобізму передусім є інтереси суб'єктів лобізму, які нерозривно пов'язані з його функціями. На сьогодні більшість цілей лобіювання в Україні лежить у площині перерозподілу економічних ресурсів, а отже, лобізм дає можливість досягти політико-правовими засобами бажаних економічних інтересів. У процесі перерозподілу власності, боротьби груп впливу за певні блага, привілеї, пільги реалізуються ті чи інші функції лобізму. Таким чином, цілі і функції є взаємопов'язаними, що обумовлює необхідність розгляду їх у межах єдиного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці лобістської діяльності загалом і питанню визначення її цілей та функцій зокрема присвячували увагу в своїх дослідженнях такі вчені, як: О. Дягілев, Н. Зяблук, А. Кучеров, М. Малютин, Р. Мацкевич, В. Нестерович, О. Одінцова, Н. Сахаров, С. Сиротенко, Є. Тихомирова, В. Ясенецький та ін. Однак процес становлення вітчизняного інституту лобізму, формування нових наукових підходів до цього явища та наявність суттєвих суперечностей у розумінні цих характеристик як державними службовцями, так і вченими вимагають проведення нового, комплексного дослідження цілей та функцій лобістської діяльності. Окрім того, у процесі трансформації вітчизняного суспільства, з огляду на євроінтегра-

ційні прагнення України, з часом передбачається деяке зміщення цілей та функцій лобістської діяльності, що потребує окремого дослідження.

Мета статті — окреслення цілей та функцій лобістської діяльності на підставі аналізу наукових досліджень та вітчизняної практики, прогнозування стосовно цілей і функцій вітчизняного лобізму в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних факторів, що дає змогу скласти уявлення про лобістську діяльність, є розуміння, хоча б у загальному вигляді, цілей, які переслідує лобістська діяльність. Тим більше, що від вибору цілей безпосередньо залежатиме виконання тих чи інших її функцій.

Ціль, як зазначає філософський енциклопедичний словник, це "ідеальний образ майбутнього, бажаного результату людської діяльності. Ціль є безпосереднім спонукальним мотивом діяльності людини, що визначає і мобілізує її волю. Процес формування і реалізації цілі називається цілепокладанням" [1, с. 706].

У кожному конкретному випадку застосування лобізму переслідуються різні цілі, або навіть — ціла сукупність цілей. Це залежить і від сфери громадського життя, де відбувається лобістська діяльність, і від якісного рівня державних структур, від якісного складу самих "груп тиску" і від багатьох інших факторів. Однак при всьому різноманітті існуючих цілей можна виділити певні загальні цілі, притаманні лобіюванню.

На думку деяких дослідників лобізму, здебільшого його суб'єктами переслідуються соціально-економічні цілі, що пов'язані з рішенням пи-

тань власності і прав розпорядження нею; наданням прав на ведення конкретної діяльності; державним замовленням; квотами, ліцензіями; тарифами на енергоресурси; економічними і податковими пільгами; фінансуванням соціальних програм [2, с. 47].

Зазначені цілі є основними для лобістських структур практично у всіх країнах світу і Україна не є винятком. Якщо звернутися до вітчизняної практики, то аналіз прийнятих указів Президента і постанов Уряду, їхніх розпоряджень може послужити прямим підтвердженням сказаному. У цьому немає нічого неочікуваного чи, тим більше, парадоксального, адже кінцева мета всієї кулуарної боротьби — гроші і влада над каналами руху фінансових ресурсів. Яскравим прикладом лобістської діяльності, елементи якої прослідковуються неозброєним оком і яка переслідує безпосередньо ціль перерозподілу значних фінансових ресурсів, можна вважати бюджетний процес.

Прийняття Верховною Радою України державного бюджету на 2018 рік традиційно нагадувало політичну епопею. Для визначення проявів лобізму в цьому процесі навіть немає потреби проводити ретельне дослідження, достатньо проглянути огляди кількох інформаційних порталів. Так, оглядач К. Пешко з порталу “Главком” зазначає з цього приводу: “утримання уряду, президента та парламенту в 2018 році подорожчає майже на мільярд порівняно з цим роком. Лідером стане президент, господарство якого обійдеться країні дорожче, ніж уся космічна програма” [3]. Не менш цікавим видається ана-

ліз цієї події порталом “Українська правда”. Журналісти прямо назвали зацікавлені сторони, які пролобіювали свої інтереси у новому бюджеті, зокрема, на думку оглядачів, “зрадіють підрядники дорожніх робіт та розпорядники бюджетних коштів, які замовляють роботи, адже на дорожнє господарство буде спрямована рекордна сума — майже 47 млрд грн” [4].

Хоча порівняно з безпосередньо “фінансовим” “соціальний” чи “екологічний” лобізм нібито переслідує “благородні” цілі, він намагається вирішити спектр інших, доволі прагматичних питань. Зокрема, дуже часто політики вдаються до співпраці за цими напрямками з метою підвищення власного рейтингу серед тієї чи іншої категорії виборців. Так, вже згадувані оглядачі порталу “Українська правда” зауважують, що “вчителі, водії і президент найбільше виграли від бюджету на 2018 рік. Менше пощастило студентам, курцям та пенсіонерам” [4].

Отже, незважаючи на існування основного напрямку дії, у лобізму може бути кілька розгалужених цілей. Спрямовуючись на поставлені цілі, лобізм може виявити себе в різних сферах політичної системи суспільства, поєднуючи тісно переплетені інтереси різних суб’єктів процесу лобіювання, або навіть — протиставляючи їх.

Зарубіжна практика лобізму свідчить про те, що в багатьох корпораціях, банках, фінансово-промислових групах створюються спеціальні підрозділи з метою здійснення лобістської діяльності. В економічно розвинених країнах майже кожна

велика компанія, особливо якщо це транснаціональна корпорація, має у своїй структурі власний штат лобістів, що налічує, залежно від потужності організації, від кількох десятків до кількох сотень співробітників [5, с. 2]. Зазначені підрозділи можуть мати різні назви (відділення по зв'язкам з громадськістю, відділ з питань законодавства, відділ з питань зв'язків з урядом — “Government Relations”, в США багато із зазначених підрозділів мають назву “Вашингтонські представництва”), проте незмінною є їхня діяльність — відстоювання інтересів своїх корпорацій шляхом впливу на органи державної влади.

Функції лобізму, спрямовані на перерозподіл фінансових ресурсів, є більш очевидними і неодноразово розглядалися вченими, тому ми спробуємо більшою мірою розглянути ті функції, які мають суспільно значущий і політико-правовий характер. Політико-правова сфера життя суспільства є полем, де перетинаються всі інші сфери, його невід'ємні складові. Ймовірно тому саме тут концентрація лобізму буде найбільш високою і, відповідно, — найбільш значущою.

Американський учений Д. Джонсон умовно поділив функції лобізму на чотири категорії:

1. Функція збору інформації. Вашингтонські представники забезпечують відповідальних осіб своїх зацікавлених груп зведеннями, потрібними для прийняття компетентних рішень про дії уряду. Завдання лобіста тут полягає у тому, щоб організувати потік інформації про всю діяльність органів державної влади, що відповідає інтересам групи.

2. Функція забезпечення інформацією зовнішніх споживачів. Основна частина такої інформації стосується тих чи інших аспектів діяльності групи тиску, її можливостей і відносин до визначених проблем.

При цьому перша і друга функції забезпечують можливість невинного комунікаційного обміну між цивільним суспільством і державою.

3. Функція зв'язку з законодавчими і виконавчими органами (тобто, власне, лобізм). Тут форми діяльності можуть бути різними. У їхньому числі: особисте представлення аргументів; надання результатів досліджень; виступи на слуханнях у комісіях парламенту; вплив на законодавця через контракти лобіста з його близькими і друзями, а також із впливовими виборцями; запрошення на вечірки і розваги; збір грошей на виборчі кампанії; участь у веденні політичних кампаній; організація кампаній по збору листів і телеграм від виборців; поширення у виборчому окрузі законодавця результатів його голосувань; організація пропагандистських кампаній; прямі хабарі, шантаж; об'єднане лобювання декількома організаціями.

4. Функція продажу урядом своєї продукції (це стосується торгових і підприємницьких корпорацій) [6, с. 50–53].

Подібний підхід становить певний науковий інтерес, однак він видається надто спрощеним (вузьким), оскільки не дає повного уявлення про функції лобізму. Вітчизняна дослідниця лобізму О. Одінцева намагається відтворити більш повний

перелік і через функції передати сутнісний характер лобізму. Так, вона означає такі функції [7, с. 6–7]:

- 1) функція посередництва між громадянами і державою;
- 2) інформаційна;
- 3) функція організації плюралізму суспільних інтересів;
- 4) функція посилення самоорганізації громадського суспільства;
- 5) функція компромісу.

З такою класифікацією в цілому варто погодитись. Ми візьмемо її за основу і доповнимо з урахуванням уточнень інших дослідників.

1. Функція посередництва між громадянами і державою реалізується тому, що лобісти представляють інтереси різних соціальних суб'єктів у владних структурах суспільства. Взагалі “оптимальний варіант взаємодії держави та особи вбачається в балансі, пропорційності інтересів особистості та держави” [8, с. 17].

2. Інформаційна функція є своєрідним інтегратором для всіх інших, тому що те саме посередництво насамперед полягає в обміні інформацією. У ході ухвалення рішення законів чи у процесі їхньої зміни важливу роль відіграють знання експертів, які матимуть певну цінність тільки тоді, якщо вони будуть “пропущені” через інтерес громадян, сконцентрованих у лобістських структурах. У такому наближеному до ідеального варіанті лобізм набуває форми “вулиці з двостороннім рухом”, оскільки групи тиску, домагаючись вигоди для себе, у свою чергу, забезпечують сприятливі умови прийняття суспільством і конкретними групами населення прийнятих державою за-

конів і рішень. Лобісти забезпечують органи державної влади потоком інформації з того чи іншого питання, “інформують законодавців про те, що відбувається на найнижчому суспільному рівні (та на інших рівнях)” [9, с. 62] і водночас своїми діями сприяють виробленню більш правильного курсу, або, інакше кажучи, гнучкішої стратегії у прийнятті тих чи інших рішень. В такому контексті лобіювання виступає у вигляді системи аргументації, механізму підготовки і прийняття відповідних рішень, оскільки через лобіювання інтересів різних груп і шарів надається велика злободенність, актуальність, соціальна значущість, владні структури переконуються в пріоритетному, оперативному і більш повному їх задоволенні.

3. Функція організації плюралізму суспільних інтересів реалізується за рахунок здатності лобізму створити можливості для забезпечення інтересів меншості. Інакше кажучи, лобізм доповнює конституційну систему демократичного представництва, даючи змогу брати участь у прийнятті й реалізації політичних рішень тим групам, що не мають іншої такої можливості. Звісно, у великих суб'єктів бізнесу можливість відстояти свої інтереси є набагато більшою, ніж у тих, хто не володіє величезними фінансовими ресурсами зацікавлених осіб, проте як теоретично, так і на практиці лобізм може представляти інтереси й однієї людини. Отже, через систему і практику лобізму одержують своє вираження і представництво в загальнонаціональному масштабі інтереси, які в іншому випадку залишилися б

невираженими. У цьому розумінні “лобізм відповідає духу демократичної політики” [10, с. 64].

4. Лобізм виконує функцію посилення самоорганізації громадського суспільства. “Лобізм є необхідним інститутом громадського суспільства, тому що сприяє політичній соціалізації суспільства громадян” [11, с. 288].

На думку О. Малька, “лобізм — свого роду суперник бюрократії”, оскільки суспільна підтримка чи опозиція якому-небудь законопроекту ефективно мобілізується саме в рамках лобізму [9, с. 61].

В умовах становлення ринкових відносин дедалі частіше держава залишає свої позиції у сфері захисту інтересів різних соціальних груп і прошарків суспільства. Цей вакуум заповнюється відповідними структурами громадянського суспільства. На думку західних дослідників, недержавні структури — “асоціації, громадські організації тощо за допомогою лобізму намагаються вирішити свої проблеми, втілюючи принцип свободи” [12, с. 21].

5. Функція досягнення компромісу, тобто взаємної рівноваги і примирення різноманітних інтересів різних суб’єктів, є стабілізуючим фактором. Органи державної влади, незважаючи на часто присутню в їхній діяльності діаметральну протилежність інтересів, усе ж таки приймають рішення, законопроекти, що, незважаючи на запеклу боротьбу в парламенті, стають законами. Позиція керівників не може не враховувати кваліфікований і ефективний вплив з боку зацікавлених осіб, але втілюється ця позиція в юридичну

дійсність так, щоб викликати щонайменше протиріч, розбіжностей і резонансу. Зростання активності засобів масової інформації і комунікації, в тому числі дедалі ширше застосування журналістських розслідувань та всеосяжне панування соціальних мереж, примушує навіть держслужбовців найвищого рангу поводитись вкрай тактовно. Таким чином, ця функція лобізму являє собою індикатор найбільш гострих, суперечливих соціально-економічних і політичних процесів у суспільстві, сприяє збереженню рівноваги між різними силами при виробленні точок зіткнення у процесі прийняття управлінських рішень.

Деякі фахівці виокремлюють й інші функції. Наприклад, Є. Б. Тихомирова, розглядаючи лобізм як специфічну форму комунікацій із громадськістю і з огляду на всі особливості лобізму, виокремлює також прагматичну, експресивну, контрольну і регулюючу функції [13, с. 119]. На її думку, прагматична функція означає передачу певних комунікативних установок об’єктам лобізму, щоб спонукати їх до відповідної реакції і прийняття рішень; експресивна функція пов’язана з тим, що лобісти виражають не тільки значеннєву, але й оцінну інформацію про певні реалії, зокрема про позиції й оцінки щодо заходів, які використовувалися для задоволення потреб та інтересів різних соціальних груп; контрольна функція — спостереження за процесом розробки законодавчих актів, підготовкою і прийняттям інших управлінських рішень — дає змогу вчасно вживати заходів для подолання протиріч і прогно-

зувати можливий розвиток подій, щоб захистити інтереси окремих соціальних суб'єктів; регулююча функція близька, але не тотожна контрольній. Лобісти не просто спостерігають за процесом прийняття рішень, вони сприяють прийняттю рішень, що забезпечують упорядкування суспільних процесів [14, с. 143–151].

Узагальнення переліку функцій лобізму та їх аналіз дають можливість уявити та усвідомити той величезний позитивний потенціал, який містить у собі лобістська діяльність, що, своєю чергою, дасть змогу нам так вміло скоординувати процес, щоб лобістська діяльність ефективно використовувалася не тільки для задоволення пріоритетних запитів зацікавлених суб'єктів, але й для створення системи противаг назріваючим конфліктам у процесі прийняття управлінських рішень, для сприяння процвітанню і розвитку суспільства загалом.

Висновки. Інтереси суб'єктів лобізму, що формують цілі цього явища, нерозривно пов'язані з його функціями. Більшість цілей лобіювання в сучасній Україні лежить у площині перерозподілу економічних ресурсів. Дослідники сходяться в думці, що в усіх країнах світу основними цілями лобіювання є вплив на такі сфери, як: вирішення питань власності і прав розпорядження нею; надання прав на ведення конкретної діяльності; державне замовлення; квоти, ліцензії; тарифи на енергоресурси; економічні та податкові пільги; фінансування соціальних програм. Однак перелік цілей лобізму не обмежується наведеними.

Аналіз функцій лобіювання дає змогу помітити тенденції у зміщенні цілей цієї діяльності. Якщо наведені цілі цілком охоплювалися такими функціями, як функція посередництва між громадянами і державою, інформаційна функція та функція організації плюралізму суспільних інтересів, то в процесі формування в розвинених країнах громадянського суспільства та розвитку телекомунікаційних технологій дедалі більшої ваги набувають функція посилення самоорганізації громадського суспільства і функція компромісу.

Не лишиться осторонь такого процесу і український лобізм. Вже сьогодні політикам найвищого рівня, лідерам фінансово-промислових груп доводиться діяти, коригувати свої цілі (хай навіть поки що — декларовані) з урахуванням реакції громадськості. Надалі ця тенденція лише посилюватиметься. Аналіз наукових досліджень та політичних подій сьогодення дає всі підстави вважати, що за час, поки в Україні сформується належне регуляторне законодавство, цілі та функції вітчизняного лобізму суттєво змістяться в бік компромісу з громадськістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Філософський* енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. — Київ : Абрис, 2002. — 742 с.
2. *Бятец М. В.* Лоббизм в правотворческой деятельности // Правоведение. — 1998. — № 1. — С. 46–52.

3. *Бюджет-2018*. Кому і скільки віділив Гройсман / Катерина Пешко // 14 Листопада, 2017, Главком. Сайт видання. URL: <https://glavcom.ua/publications/byudzhnet-2017-komu-i-skilki-vidiliv-groysman-451643.html>
4. *Просто про бюджет-2018: хто виграв, хто програв, а кому байдуже* / Портал “Українська правда”, 11 грудня, 2017 URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/12/11/632028/>
5. *Wolpe B. C., Levine B. J. Lobbying Congress: How the System Works* / B. C. Wolpe, B. J. Levine. — 2nd Ed. — Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1996. — 206 p.
6. *Зяблюк Н. Г.* США: лоббизм и политика. — М.: Мысль, 1976. — 207 с.
7. *Одінцова О. О.* Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. О. Одінцова; кер. роботи В. В. Завальнюк; Нац. ун-т “Одеська юридична академія”. — Одеса, 2008. — 21 с.
8. *Ладиченко В. В.* Гуманістичний підхід до організації державної влади // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки.* Вип. 28. — К.: Ін-т В. М. Корецького НАН України, 2005. — 740 с.
9. *Малько А.* Лоббизм // *Общественные науки и современность.* — 1995. — № 4. — С. 58–65.
10. *Лоббизм в России* // *Россия и современный мир.* — 1996. — № 3. — С. 64–97.
11. *Berry J.* *Lobbying for the People.* Princeton, 1998. — 332 p.
12. *Павлов В. Г.* Лоббизм в России: проблемы и перспективы // *Рос. юрид. журн.* — 1998. — № 3. — С. 20–23.
13. *Тихомирова Е. Б.* Лоббизм как специфическая форма коммуникаций с общественностью // *Вестн. Моск. ун-та.* — Сер.18. Социология и политология. — 2002. — № 3. — С. 113–127.
14. *Тихомирова Е.* Лобізм як складова міжнародного PR // *Політичний менеджмент.* — 2005. — № 1. — С. 143–151.

REFERENCES

1. *Shynkaruk V. I.* (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk: entsyklopediia* [Philosophical Encyclopedic Dictionary: Encyclopedia]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
2. *Byatets M. V.* (1998). *Lobbizm v pravotvorcheskoy deyatelnosti* [Lobbyism in Lawmaking Activity]. *Pravovedenie — Jurisprudence*, 1, 46–52 [in Russian].
3. *Peshko K.* (November 14, 2017). *Byudzhnet-2018. Komu i skilky vydilyv Hroysman* [Budget 2018. To whom and how much Hroysman has been allocated]. glavcom.ua. Retrieved from <https://glavcom.ua/publications/byudzhnet-2017-komu-i-skilki-vidiliv-groysman-451643.html> [in Ukrainian].
4. *Kolesnichenko O., Poliakova A., Kalachova H., Topalov M., Dienkov D.* (December 11, 2017). *Prosto pro biudzhnet-2018: khto vyhrav, khto prohrav, a komu baiduzhe* [Easy about the 2018 budget: who won, who lost, but who does not care]. www.epravda.com.ua. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/12/11/632028/> [in Ukrainian].
5. *Wolpe B. C., Levine B. J.* (1996). *Lobbying Congress: How the System Works* (2nd ed.). Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc. [in English].
6. *Zyablyuk N. G.* SShA: lobbizm i politika [USA: Lobbyism and Politics]. Moscow: izd. “Mysl” [in Russian].
7. *Odintsova O. O.* (2008). *Pravove rehuivannia lobizmu v suchasni Ukraini*

- ni (zahalnoteoretychne doslidzhen-
nia) [Legal regulation of lobbyism in
modern Ukraine (general theoretical
research)]. Extended abstract of
candidate's thesis. Odesa: Nats. un.-t
"Odeska yurydychna akademiia" [in
Ukrainian].
8. *Ladychenko V. V.* (2005). Human-
istychnyi pidkhid do orhanizatsii der-
zhavnoi vlyady [Humanistic approach
to the organization of state power].
Derzhava i pravo. Yurydychni i poli-
tychni nauky – State and Law. Legal
and political sciences, 28, 14–19 [in
Ukrainian].
 9. *Malko A.* (1995). Lobbizm [Lobby-
ism]. Obshchestvennye nauki i sovrem-
ennost – Social Sciences and Mo-
dernity, 4, 58–65 [in Russian].
 10. *Lobbizm v Rossii* [Lobbyism in Rus-
sia]. (1996). Rossiya i sovremenny
mir – Russia and the Modern World,
3, 64–97 [in Russian].
 11. *Berry J.* (1998). Lobbying for the Peo-
ple. Princeton [in English].
 12. *Pavlov V. G.* (1998). Lobbizm v Rossii:
problemy i perspektivy [Lobbying in
Russia: Problems and Prospects] //
Rossiyskiy yuridicheskiy zhurnal
Russian Journal on Law. – № 3. –
20–23 [in Russian].
 13. *Tikhomirova E. B.* (2002). Lobbizm kak
spetsificheskaya forma kommunikatsiy
s obshchestvennostyu [Lobbyism
as a Specific Form of Communication
with the Public]. Vestn. Mosk. un-ta.
Ser.18. Sotsiologiya i politologiya –
Bulletin of Moscow University. Series
18. Sociology and Political Science, 3,
113–127 [in Russian].
 14. *Tykhomyrova Ye.* (2005). Lobizm yak
skladova mizhnarodnoho RR [Lobism
as a component of international PR].
Politychnyi menedzhment – Political
Management, 1, 143–151 [in Ukrai-
nian].